

Krzysztof Latawiec

Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867-1915. Próba charakterystyki grupy

---

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia 58, 73-96

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LVIII

SECTIO F

2003

Zakład Historii Krajów Europy Wschodniej
Instytutu Historii UMCS

KRZYSZTOF LATAWIEC

Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867–1915.

Próba charakterystyki grupy*

Les chefs de départements du gouvernement de Lublin dans les années
1867–1915. Tentative de caractérisation du groupe

Problem personelu urzędniczego organów administracji ogólnej w Królestwie Polskim, w okresie między powstaniem styczniowym a wybuchem I wojny światowej, w historiografii polskiej stał do początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku na uboczu badań naukowych. Doświadczenia ostatniej dekady minionego wieku wykazały, iż problem ten był zauważalny w badaniach historyków tego okresu, co zaowocowało pojawieniem się publikacji naukowych na podany wyżej temat. Należy wymienić tutaj prace I. Ihnatowicza, Ł. Chimiaka, J. Kozłowskiego oraz G. Smyka, które w pośredni sposób dotykały problemów funkcjonowania administracji szczebla powiatowego, poddając głębokiej analizie obsadę personalną gubernialnych urzędów administracji cywilnej, a mianowicie stanowisk gubernatorów, wicegubernatorów oraz pracowników rządów gubernialnych.¹

---

* Badania naukowe finansowane ze środków Komitetu Badań Naukowych w latach 2002–2004.

¹ I. Ihnatowicz: *Radcy i asesorzy w Piotrkowie Trybunalskim*, [w:] *Losy Polaków w XIX–XX wieku. Studia ofiarowane prof. S. Kieniewiczowi w osiemdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa 1987, s. 615–621; Ł. Chimiak: *Gubernatorzy rosyjscy w Królestwie Polskim 1863–1915. Szkic do portretu zbiorowego*, Wrocław 1999; id.: *Rosyjscy gubernatorzy lubelscy w latach 1863–1915. Szkic do portretu zbiorowego*, [w:] *Między Odrą i Dnieprem. Wyznania i narody*, red. T. Stegner, Gdańsk 1997, s. 208–235; id.: *Kariery tzw. Bałtów w rosyjskiej administracji Królestwa Polskiego w drugiej połowie XIX w.*, „Prze-

Samej funkcji naczelnika powiatu, jej analizie i obsadzie personalnej tych stanowisk w guberni lubelskiej poświęcone są artykuły autorstwa dwóch ostatnich, wyżej wymienionych osób (J. Kozłowski, G. Smyk). Te nie oddają jednak w pełni obrazu sylwetek urzędników pełniących wymienione posady na interesującym nas terenie w latach 1867–1915 oraz w czasie ewakuacji na terenie Rosji w latach 1915–1918.²

W niniejszym artykule starano się poddać analizie obsadę personalną czołowego stanowiska w administracji szczebla powiatowego, czyli właśnie urzędu naczelnika powiatu. Zasięg analizy terytorialnej obejmuje obszar guberni lubelskiej w granicach ustalonych według ukazu carskiego z 19/31 grudnia 1866 r.³, w okresie między 1/13 stycznia 1867 r. a lipcem i sierpniem 1915 r., czyli do momentu ewakuacji organów cywilnej administracji ogólnej szczebla gubernialnego i powiatowego z terenów guberni lubelskiej i chełmskiej w głąb imperium rosyjskiego.⁴

Charakterystyka grupy naczelników powiatów została oparta na materiale aktowym znajdującym się w Archiwum Państwowym w Lublinie. Są to przede wszystkim akta osobowe urzędników znajdujące się w zespołach: Rządu Gubernialnego Lubelskiego z lat 1867–1918, Rządu Gubernialnego Chełmskiego z lat 1913–1918, Kancelarii Gubernatora Lubelskiego z lat 1866–1917 i Zarządów Powiatowych Guberni Lubelskiej z lat 1867–1917.

---

gląd Historyczny”, 1997, t. LXXXVIII, z. 3–4, s. 441–458; J. Kozłowski: *Realizacja reformy administracyjnej w Królestwie Polskim w latach 1867–1875*, „Przegląd Historyczny”, 1998, t. LXXXIX, z. 2, s. 233–250; id.: *Baltowie na wyższych i średnich szczeblach administracji Królestwa Polskiego w latach 1863–1914*, „Przegląd Historyczny”, 1999, t. XC, z. 2, s. 189–208; Id.: *Dygnitarze rosyjscy nad Wisłą po powstaniu styczniowym*, „Kwartalnik Historyczny”, 2001, R. CVIII, z. 2, s. 101–109; G. Smyk: *Korpus urzędników cywilnych w gubernialnych organach administracji ogólnej Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, maszynopis pracy doktorskiej w Bibliotece Głównej UMCS, Lublin 1998; id.: *Rusyfikacja obsady personalnej organów zarządu gubernialnego Królestwa Polskiego w latach 1867–1915*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 1999, t. LI, s. 239–264.

² G. Smyk: *Sylwetki naczelników powiatu zamojskiego w latach 1867–1915*, „Zamojskie Studia i Materiały”, 2000, R. 2, z. 1, s. 129–144; J. Kozłowski: *Wyżsi urzędnicy gubernialni i powiatowi w Królestwie Polskim w latach 1867–1875*, „Przegląd Historyczny”, 1996, t. LXXXVII, z. 4, s. 819–841.

³ Wszystkie daty dzienne zostały podane w podwójnej dacie. Pierwsza data podana jest według kalendarza juliańskiego, a druga w stylu gregoriańskim.

⁴ Pominięto obsadę personalną stanowisk naczelników powiatów w latach 1913–1915 w powiatach: siedleckim, garwolińskim, sokołowskim, łukowskim i radzyńskim, które po wydzieleniu guberni chełmskiej, a likwidacji guberni siedleckiej od dnia 1/14 IX 1913 r. weszły w skład guberni lubelskiej. Natomiast wzięto pod uwagę obsadę funkcji naczelników powiatów w powiatach: biłgorajskim, zamojskim, chełmskim, hrubieszowskim i tomaszowskim, które zostały włączone w skład guberni chełmskiej od 1913 r. Pod uwagę wzięto także naczelników powiatów znajdujących się na ewakuacji, których etaty uległy likwidacji w latach 1917–1918.

Ponadto dane o tej grupie urzędników uzupełniono materiałami znajdującymi się w centralnych państwowych archiwach rosyjskich w Moskwie oraz informacjami zamieszczonymi w *Pamiętnych książkach lublińskiej gubernii*.⁵

Upadek powstania styczniowego spowodował, iż władze carskie podjęły decyzję o całkowitym zunifikowaniu ustroju Królestwa Polskiego z terenem imperium rosyjskiego. Utworzone zostały instytucje, których zadaniem było opracowywanie projektów ustaw likwidujących odmiennosć Kongresówki.⁶ Instytucje te działały do początku lat siedemdziesiątych, a efektem ich

⁵ Artykuł oparty jest w przeważającej mierze na aktach osobowych naczelników powiatu (formularnyje spiski naczałnikow ujezdow), które dostarczają nam informacji o przebiegu służby danego urzędnika (awanse, nagrody, pełnione funkcje, wykształcenie, przestępstwa, motywy nominacji) oraz o jego życiu rodzinnym (wyznanie żony, liczba dzieci i ich wykształcenie). Rossijskij Gosudarstwiennyj Wojenno-Istoriczeskij Archiw (dalej: RGWIA), Mierzfondowyje ukazatieli licznego sostawa oficerow i klasnych czynownikow russkoj armii (katalog), karty katalogowe Aleksandra Trojanskiego i Aleksandra Bogengardta; Gosudarstwiennyj Archiw Rossijskoj Fiedieracii (dalej: GARF), fond (dalej: f.) 110, opis (dalej: op.) 24, dzieło (dalej: d.) 1202, Ignatij Czajkowski; Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Rząd Gubernialny Lubelski — osobowe (dalej: RGL-Os.): 15, Nikołaj Aleksiejew; 25, Michaił Anisimow; 97, Michaił Biełozierski; 127, Pietr Bogojawlenski; 141, Oskar von Bock; 172, 1433, Paweł Brunst (Pożarów); 188, Rudolf Buxhoevden; 201, Aleksandr Bużko; 232, Mark Chruscewicz; 233, Wasilij Chudzinski; 269, Fieodor Czernicki; 309, Aleksandr Diejew; 341, Fridrich Driejman; 348, Dimitrij Driniewicz; 461, Pietr Gonsirowskij; 484, Aleksandr Griekow; 500, Iwan Grigorowicz; 615, Adrijan Jemcow; 630, Wasilij Jeziernski; 632, Władimir Lewalt-Jeziernski; 675, Wasilij Kaminski; 712, Wiktor Kiesiewicz; 718, Nikołaj Kirilowicz; 721, Paweł Kisielew; 722, Fieodor Kisielewicz; 748, Oriest Kobylecki; 815, Michaił Kosmowski; 924, Aleksandr Kurlow; 934, Walerian Kuzniecowa; 976, Paweł Lewicki; 1020, Aleksiej Ładyżenski; 1104, Michaił Maluga; 1151, Matwiej Michalewicz; 1203, Michaił Mołczanow; 1237, Aleksandr Niechoroszkow; 1240, Wasilij Niemow; 1280, Andriej Orfienow; 1324, Nikołaj Paskiewicz; 1328, Stiepan Patkowski; 1329, Aleksandr Paul; 1421, Paweł Popow; 1464, Dimitrij Puzanow; 1486, Aleksandr Raftopulo; 1491, Konstantin Riazanski; 1496, Nikołaj Riezanow; 1551, Nikołaj Sachacki; 1571, Fieodor Sarzewski; 1604, Konstantin Silin; 1656, Michaił Sokołow; 1726, Nikołaj Suchotin; 1745, Dimitrij Szalimow; 1751, Nikołaj Szantgaj; 1770, Michaił Szelistow; 1795, Iwan Szternberg; 1701, Jewgraf Stiepanow; 1739, Andriej Sigajew; 1879, Walerian Trzeciak; 1907, Anatolij Ulich; 1917, Moisiej Uszerienko; 1941, Nikołaj Wasiljew; 1975, Wsiewołod Wieszniakow; 2006, Fieodor Władimirow; APL, RGL (1867–1918), sygn. A I 1867: 137, k. 77–78, Aleksandr Trojanski; sygn. A I 1867:137, k. 300–301 i sygn. A I 1874:9, k. 41–51, Aleksandr Bogengardt; sygn. A I 1873: 163, k. 2–7, sygn. A I 1874: 84, k. 10–11, Iwan Gurski; APL, Zarząd Powiatu Tomaszowskiego (dalej: ZPT), sygn. 294, Nikołaj Wielikopolski; APL, Rząd Gubernialny Chełmski (dalej: RGCh), 122, Michaił Anisimow; 172, Wiktor Grudinski; 238, Michaił Maluga; 277, Aleksandr Riepojto-Dubiago; 326, Dimitrij Szalimow; APL, Kancelaria Gubernatora Lubelskiego (dalej: KGL), sygn. 1866:48, p. 57–63.

⁶ Owe instytucje to: Komitet Urządzący utworzony ukazem z 19 II/2 III 1864 r., Komitet do Spraw Królestwa Polskiego utworzony 25 II/8 III 1864 r., Własna Jego Cesarskiej Mości Kancelaria do Spraw Królestwa Polskiego utworzona 19 V/31 V 1866 r. oraz Komisja Prawnicza działająca od 25 X/6 XI 1864 r. J. K. Targowski: *Komitet Urządzący i jego ludzie*, „Przegląd Historyczny”, 1937, t. XIV, s. 168.

pracy było wprowadzenie zmian w administracji ogólnej, skarbowej, kontrolnej, sądownictwie, policji, szkolnictwie, żandarmerii itd. Przeobrażenia ustrojowe na terenie Królestwa Polskiego trwały do połowy lat osiemdziesiątych XIX wieku.

Jedną z wielu reform zmieniających ustrój wewnętrzny Królestwa Polskiego był ukaz carski z 19/31 grudnia 1866 r. o reorganizacji administracji i zmianie podziału terytorialnego, który wszedł w życie z początkiem następnego roku (1/13 stycznia 1867 r.).⁷ Wprowadzał on nowy podział administracyjny kraju, zwiększając liczbę guberni z 5 do 10, a powiatów z 39 do 85. Zmianami tymi dotknięta została gubernia lubelska, z której została wyodrębniona nowa jednostka gubernialna z siedzibą gubernatora w Siedlcach. W skład guberni lubelskiej weszło 10 powiatów.⁸ Wprowadzenie ustawy administracyjnej zbiegło się w czasie ze zniesieniem zarządu wojenno-policyjnego, który funkcjonował na terenach Kongresówki w latach 1864–1866.⁹

Ukaz wprowadzony 19/31 grudnia 1866 r. określał kompetencje naczelników powiatów. Do ich zadań należało dbanie o porządek, spokój i bezpieczeństwo na terenie powiatów, czuwanie nad należytym i szybkim załatwianiem spraw, dokonywanie objazdów terenu powiatu, w czasie których następowała inspekcja i kontrola podległych im magistratów miejskich, urzędów gminnych czy też komend straży ziemskiej. Sprawowali nadzór nad powiatową strażą ziemską poprzez swojego bezpośredniego zastępcę w osobie naczelnika straży ziemskiej, który zarazem był pomocnikiem powiatu ds. policyjnych. W razie niepokojów na terenie powiatów, gdy miejscowe siły policyjne były niewystarczające, podejmowali decyzje o użyciu sił wojskowych.¹⁰ Mieli też decydujące zdanie przy wyborze urzędników gminnych, zwłaszcza wójtów gmin wchodzących w skład powiatu, który znajdował się pod ich jurysdykcją.¹¹ Naczelnicy powiatu w praktyce dokonywali nomina-

⁷ *Polnoje Sobranie Zakonow Rossijskoj Impierii*, t. XLI, Petersburg 1868, s. 426–448.

⁸ Były to: biłgorajski, krasnostawski, zamojski, janowski, chełmski, tomaszowski, hrubieszowski, nowoaleksandryjski (puławski), lubelski i lubartowski, *ibid.*, s. 428.

⁹ Zarząd policyjno-wojenny został wprowadzony na mocy postanowienia namiestnika Królestwa Polskiego z dnia 15/27 XII 1863 r. Odpowiednio na szczeblu wyższym i średnim administracji funkcjonowali naczelnicy wojenni, których zadaniem było wzmocnienie nadzoru policyjnego nad podległym im obszarem. W połowie 1864 roku powiaty podzielono na rewiry (*uczastki*), gdzie władzę powierzono wojennym naczelnikom rewirowym. „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” (dalej: DPKP), 1865, t. 63, s. 439–451.

¹⁰ DPKP, 1866, t. 66, s. 167–171.

¹¹ Naczelnik powiatu w praktyce dość często wywierał nacisk na proces wyboru wójtów gmin, poprzez unieważnianie postanowień zebrań gminnych, zmuszając je do wielokrotnego powtarzania wyborów wójta, tak aby przeforsować odpowiadające mu kandydatury. Innym środkiem wywierania nacisku na gminy było częste odwoływanie

cji urzędników na stanowiska pisarzy gminnych, którzy dla szefów administracji powiatowej stanowili źródło informacyjne o wszelkich przejawach życia społeczno-politycznego w podległych im gminach.¹² Zobowiązani byli do sporządzania o stanie powiatu raportów, w których informowali swoich zwierzchników (gubernatorów) o sytuacji politycznej i społecznej oraz o zachowaniu porządku i bezpieczeństwa.

Naczelnicy powiatów podejmowali wszelkie decyzje samodzielnie lub kolegialnie z najważniejszymi po naczelniku powiatu osobami wchodzącymi w skład zarządów powiatowych. W skład tych ostatnich obok naczelników wchodził jego dwaj pomocnicy do spraw: administracyjno-gospodarczych i policyjnych¹³ oraz lekarz powiatu i budowniczy (inżynier-architekt) powiatu. W razie choroby, urlopu lub nagłego wyjazdu naczelnika z terenu powiatu, jego obowiązki pełnił jeden z jego pomocników. Z racji zajmowanego stanowiska (najwyższego w hierarchii administracji szczebla powiatowego), naczelnikowi przypadało z urzędu kierowanie lub zasiadanie w zarządach innych organów administracji szczebla powiatowego, a mianowicie powiatowych rad dobroczynności publicznej, powiatowych urzędów do spraw powinności wojskowych i innych.

Osoby piastujące interesujące nas stanowisko bez wątpienia cieszyły się dość dużym prestiżem w obrębie lokalnej społeczności rosyjskiej. Świadczy

---

wójtów ze swoich stanowisk pod byle pretekstem i tak na przykład w powiecie janowskim w latach 1868–1870 z powodu nieprawomyślności odwołano 6 wójtów. J. Kukulski: *Realizacja reformy gminnej w 1864 r. w Królestwie Polskim*, [w:] *Gmina wiejska i jej samorząd*, red. H. Brodowska, Warszawa 1989, s. 176.

¹² Na stanowiska pisarzy gminnych naczelnicy powiatów mianowali osoby, które mogłyby w pełni współdziałać z administracją powiatową w realizacji polityki Petersburga na terenach Królestwa Polskiego. Bardzo ciekawy jest fakt, iż stanowiska te zaczęto obsadzać osobami narodowości rosyjskiej we wszystkich powiatach guberni lubelskiej już w 1866 r. (głównie dymisjonowanymi i urlopowanymi żołnierzami armii rosyjskiej pochodzącymi z głębi imperium). Proces ten nasilił się z biegiem lat, zaś z początkiem lat dziewięćdziesiątych XIX w. na mocy ukazu carskiego z 25 VI/7 VII 1889 r. (mówiącego o konieczności obsadzenia wszystkich stanowisk administracyjnych na wschodnich terenach guberni lubelskiej i siedleckiej osobami pochodzenia rosyjskiego o wyznaniu prawosławnym) stało się faktem obieranie pisarzy gminnych wyznania prawosławnego. APL, KGL, sygn. 1866:124, k. 186–187; sygn. 1868:320, k. 3, 16–17, 19–21, 29–30, 34–35, 37–41, 58–62; sygn. 1873:77, k. 42; sygn. 1874:92, k. 2, 18–19; sygn. 1875:117, k. 7–8, 20–21, 35, 38; sygn. 1889:12, k. 48–49, 92–96, 108–110; APL, Hrubieszowski komisarz do spraw włościańskich, sygn. 4, k. 156, 588, 627; APL, Zarząd Powiatu Zamojskiego (dalej: ZPZ), sygn. 24, k. 26, 132–136; H. Wiercieński: *Pamiętniki*, oprac. A. Zajączkowski, Lublin 1973, s. 451; Kukulski: *op. cit.*, s. 179.

¹³ Pomocnik naczelnika do spraw policyjnych był zarazem naczelnikiem straży ziemskiej w danym powiecie i często ów urzędnik w zastępstwie naczelnika powiatu dokonywał kontroli rewirów (*uczastki*) straży ziemskiej, na jakie podzielone było terytorium powiatu, *ibid.*, s. 171–173.

o tym wybór osób piastujących ten urząd na różnorakie funkcje w ówczesnie działających instytucjach społeczno-kulturalnych, mających charakter rosyjski. Naczelnikom powiatu na przykład przypadło pełnienie funkcji: starosty cerkiewnego w miejscowej cerkwi parafialnej (Nikołaj Wasiljew w Janowie), prezesa Klubu Rosyjskiego w Zamościu (Fieodor Czernicki), Chełmie (Mark Chruszewicz), Tomaszowie (Dimitrij Szalimow), Krasnymstwie (Michaił Maluga, Paweł Lewicki) czy Nowej Aleksandrii [Puławy] (Michaił Sokołow); przewodniczenie komitetom trzeźwości ludowej; stanie się członkami rady bractw cerkiewnych w Zamościu i Chełmie (Adrijan Jemcow przez kilkanaście lat zasiadał w radzie bractwa prawosławnego św. Bogurodzicy w Chełmie); oraz członkami Lubelskiego Oddziału Rosyjskiego Towarzystwa Dobroczyńności czy Rosyjskiego Czerwonego Krzyża w Lublinie itd.¹⁴

Sama struktura władz powiatowych w Królestwie Polskim różniła się od struktury tychże władz w Cesarstwie. Naczelnikom powiatów przypadła też szerszy zakres spraw, nieograniczony, jak na terenie imperium przez istnienie samorządu terytorialnego, gdzie funkcję naczelników sprawowali naczelnicy policji (*isprawnicy*).¹⁵ Ponadto powiaty na terenie Królestwa Polskiego pod względem powierzchni znacznie ustępowały swoim odpowiednikom rosyjskim z terenu imperium. Prawo nominacji na stanowisko naczelnika powiatu do 1874 r. należało do namiestnika Królestwa Polskiego, a dana kandydatura była uzgadniana z carem i ministrem spraw wewnętrznych. Od 1874 r. prawo nominacji uzyskał generał-gubernator warszawski¹⁶, ewentualnie na tę funkcję mógł jej dokonywać gubernator.¹⁷

Przed wprowadzeniem nowej ustawy zmieniającej organizację administracji terenowej Królestwa Polskiego władze w Petersburgu stanęły w obliczu dość poważnego problemu, a mianowicie jakimi ludźmi obsadzić to ważne stanowisko administracyjne — funkcję naczelnika powiatu, która bądź co bądź skupiała w swoich rękach dość liczne kompetencje odnoszące się do zachowania i utrzymania porządku policyjnego. Władze rosyjskie szybko znalazły wyjście z tej sytuacji, powierzając funkcje naczelników powiatów

¹⁴ APL, ZPZ, sygn. 379, k. 1; „Chołmsko-Warszawskij Jeparchialnyj Wiestnik”, 1880, nr 4, s. 54–55; 1884, nr 22, s. 314; *Otczet o diejatielnosti Lublinskago Popieczitelstwa o narodnoj triezwosti za 1900 god*, Lublin 1901, s. 7–12; *Otczet o diejatielnosti Lublinskago Otdielenija Russkago Blagotworitielnago Obszczestwa w Carstwie Polskom za 1913 god*, Lublin 1914, s. 11–14; *Pamiatnyje Kniżki Lublinskoj Gubierni 1902–1914 goda*.

¹⁵ K. Grzybowski: *Historia państwa i prawa Polski*, T. IV, Warszawa 1983, s. 77.

¹⁶ Ob ujezdnom naczalnike (par. 84). „Swod Zakonow Rossijskoj Impierii” (dalej: SZRI), t. II, Sankt-Pietierburg 1912; Kozłowski: *Wyżsi urzędnicy...*, s. 819.

¹⁷ Między innymi w taki sposób został nominowany na stanowisko naczelnika powiatu zamojskiego jako *pełniącego obowiązki* (p.o.) Jewgraf Stiepanow (naczelnik straży ziemskiej tegoż powiatu).

w ręce osób już sprawdzonych i posiadających pewne doświadczenie, mających styczność z administracją powiatową, a mianowicie stanowiska te z dniem 1/13 stycznia 1867 r. obsadzono oficerami armii rosyjskiej, którzy w tym czasie zostali zwolnieni z etatów w przekształcanych lub likwidowanych strukturach administracji wojenno-policyjnej, wojennej policji śledczej i struktur żandarmerii. Z dniem 1/13 stycznia 1867 r. funkcje naczelników powiatów objęły następujące osoby: chełmskiego — Adrijan Jemcow (od 1/13 stycznia 1864 r. naczelnik wojenny powiatu hrubieszowskiego); lubartowskiego — Iwan Szternberg (od 1/13 stycznia 1864 r. naczelnik wojenny powiatu zamojskiego); biłgorajskiego — Aleksandr Trojanski (od 1/13 stycznia 1864 r. naczelnik wojenny powiatu krasnostawskiego), którego wkrótce (październik 1867 r.) zastąpił Piotr Gonsirowski (w 1866 r. był naczelnikiem wojennym rewiru kutnowskiego); nowoaleksandryjskiego (puławskiego) — Michaił Biełozierski (od lipca 1864 r. był adiutantem zarządu żandarmerii w Lublinie); zamojskiego — Wasilij Jeziński (w latach 1851–1866 naczelnik komendy żandarmów w Zamościu); lubelskiego — Michaił Szelistow (od listopada 1865 r. dowódca, a od lutego 1866 r. naczelnik komendy żandarmów w Lublinie); tomaszowskiego — Flegont Fiałkowski (w latach 1854–1866 placadiutant twierdzy Zamość); krasnostawskiego — Aleksandr Bogengardt (oficer armii rosyjskiej oddelegowany do pełnienia funkcji starszego adiutanta w zarządzie lubelskiego oddziału wojennego); janowskiego — Wasilij Kaminski i hrubieszowskiego — Fieodor Władimirow (obaj od wiosny 1866 r. byli członkami wojennej komisji śledczej w Lublinie).¹⁸ Oczywiście przed objęciem funkcji naczelnika powiatu z dniem 1/13 stycznia 1867 r. nominacje te musiały być zaakceptowane przez namiestnika Królestwa Polskiego, generał-policmajstra w Królestwie Polskim oraz gubernatora lubelskiego.¹⁹ Urzędnicy pełniący interesującą nas funkcję, a wywodzący się z wyżej wymienionej grupy zajmowali te stanowiska w guberni lubelskiej do 1899 r.²⁰

¹⁸ APL, RGL-Os., sygn. 97 (b.p), 373 (b.p), 461 (b.p), 615 (b.p.), 630 (b.p), 675 (b.p), 1770 (b.p), 1795 (b.p), 2006 (b.p); RGL (1867–1918), sygn. A I 1867:137, 77–78, 300–301, 410–418; sygn. A I 1869: 244, k. 145–152, 159–166, 299–306; sygn. A I 1875:62, k. 32–38, KGL, sygn. 1866:97, p. 10–11.

¹⁹ W związku z rekrutacją urzędników, którym zamierzano powierzyć funkcje naczelnika powiatu w guberni lubelskiej w miesiącach (wrzesień–listopad 1866 r.) poprzedzających wprowadzenie reformy administracyjnej gubernator lubelski sprawdzał postawy polityczne kandydatów na te funkcje z zarządem III Okręgu Żandarmów. APL, KGL, sygn. 1866:169, p. 17–19; sygn. 1867:47, p. 175–183.

²⁰ Naczelnikiem powiatu janowskiego w latach 1870–1887 był Nikołaj Wasiljew, który w latach 1865–1866 pełnił funkcję pomocnika naczelnika wojennego powiatu lubelskiego, a w r. 1866 był naczelnikiem wojennym rewiru puchaczowskiego w powiecie krasnostawskim. APL, RGL-Os., sygn. 1941 (b.p.); RGL (1867–1918), sygn. A I 1883: 55, k. 40–48; w powiecie zamojskim i hrubieszowskim w latach 1877–1884 funkcję tę pełnił Walerian

W wyniku kwerendy archiwalnej udało się ustalić, że w powiatach guberni lubelskiej (w granicach z lat 1867–1913) w latach 1867–1915²¹, funkcję naczelników powiatowych piastowało 68 urzędników. W grupie tej pominięto osoby, które zastępowały naczelników powiatów (pomocników naczelnika powiatu lub urzędników do szczególnych poruczeń, którzy czasowo pełnili ich obowiązki).²² Akta osobowe nie uwzględniały narodowości danego urzędnika, co zmusiło do posługiwania się kryterium wyznaniowym. Przyporządkowywanie przy tym wyznania prawosławnego do narodowości rosyjskiej jest zbyt dużym uproszczeniem, gdyż w tym przypadku mogą to być także Małorusini (Ukraińcy), zruszczeni Niemcy²³, Francuzi, Szwedzi, Holendrzy, Szkoci czy Polacy, którzy przyjęli owo wyznanie ze względu na własną karierę urzędniczą lub zgodnie z istniejącymi przepisami o małżeństwach mieszanych obowiązującymi na terenie całej Rosji. W badanej grupie odnaleźć można pięciu naczelników powiatów wyznania luterńskiego (Rudolf Buxhoevden, Oskar von Bock, Paweł Brunst (Pożarów)²⁴, Fridrich Driejman, Aleksandr Paul) i 63 prawosławnych. Luteranie piastujący to stanowisko wywodzili się z guberni inflanckiej, chersońskiej i kurskiej. Wszyscy urzędnicy pochodzili z guberni rosyjskich, jedynie trzech z nich urodziło się na terenie Kraju Nadwiślańskiego (Nikołaj Aleksiejew, Aleksandr Diejew, Fieodor Sarzewski).

Trzeciak, który stał na czele kraśnickiego rewiru wojennego w latach 1865–1866. APL, RGL-Os., sygn. 1879 (b.p.); w Tomaszowie na tym stanowisku w latach 1875–1884 znajdował się Nikołaj Wielikopolski (w latach 1864–1866 naczelnik wojenny powiatu augustowskiego). APL, ZPT, sygn. 294, k. 107–113; w Biłgoraju, Lubartowie i Lublinie od 1869 r. do 1899 r. naczelnikiem powiatu był Iwan Grigorowicz (w latach 1864–1865 naczelnik rewiru wojennego w Zamościu, a w 1866 r. naczelnik rewiru wojennego w Piaskach i Hrubieszowie). APL, RGL-Os., sygn. 500 (b.p.); KGL, sygn. 1866: 48, p. 57–63.

²¹ Patrz przypis 2.

²² Jako wyjątek w tej grupie występuje Jewgraf Jewgrafowicz Stiepanow, który piastował funkcję naczelnika powiatu zamojskiego jako *pełniący obowiązki* od lutego 1884 r. do lutego 1885 r. (ze względu na długość piastowania tej funkcji zdecydowałem się na umieszczenie go w analizowanej grupie). APL, RGL-Os., sygn. 1701 (b.p.), Formularnyj spisok o służbie Jewgrafa Jewgrafowicza Stiepanowa; Smyk: *Sylwetki naczelników...*, s. 134–135.

²³ Szerzej o osadnictwie niemieckim w Rosji na przełomie XIX i XX wieku zobacz: B. M. Kabuzan: *Niemieckoje nasielenije w Rossii w XVIII — naczale XX wieka*, „Woprosy Istorii”, 1989, nr 12, s. 18–29.

²⁴ Paweł Jeligijewicz Brunst był szlachcicem wyznania luterńskiego, pochodzącym z guberni kurskiej; pełnił funkcję naczelnika powiatu lubelskiego od 1915 r. Prawdopodobnie w wyniku nasilających się w Rosji radykalnych nastrojów antyniemieckich, w związku z toczącą się I wojną światową, urzędnik ten zdecydował się na zmianę *otczestwa* i nazwiska na Paweł Jemielianowicz Pożarów. Car wyraził zgodę na zmianę personaliów 28 I/10 II 1916 r.. APL, RGL-Os., sygn. 615, Raport naczelnika powiatu lubelskiego do Rządu Gubernialnego Lubelskiego z dnia 6/19 II 1916 r.; Udostowierienije RGL z 12/25 II 1916 r.

Wśród 68 naczelników powiatów 49 było pochodzenia szlacheckiego, co stanowiło 72 % ogółu badanej grupy. Pięciu było synami oberoficerów²⁵ (Pawieł Kisielew, Wasilij Niemow, Paweł Popow, Michaił Sokołow, Wasilij Kaminski); dwóch deklarowało pochodzenie mieszczańskie (Aleksandr Diejew²⁶, Moisiej Uszerienko), pięciu synami duchownych (Pietr Bogojawlenski, Marek Chruszewicz, Wiktor Kieskiewicz, Paweł Lewicki, Matwiej Michalewicz), dwóch było synami urzędnika (Nikołaj Aleksiejew, Nikołaj Riezanow), kolejnych dwóch to kupcy (Michaił Animisow, Dimitrij Driniewicz), jeden synem włościanina (Aleksandr Niechoroszkow), ponadto ów urząd piastował syn nauczyciela (Aleksandr Bużko) oraz syn psalmisty (Sarżewski).

Najmłodszym urzędnikiem w momencie mianowania na tę funkcję w guberni lubelskiej był Aleksandr Kurłow (30 lat), a najstarszym Nikołaj Szantgaj (56 lat). W momencie nominacji na stanowiska naczelników powiatów, w granicy wiekowej do 35 lat mieściło się 9 osób, od 36 do 40 lat — 26 osób, od 41 do 45 lat — 12, od 46 do 50 lat — 16, od 51 do 55 lat — 2 osoby.

Wyższe wykształcenie miało czterech urzędników: Driniewicz, Popow (Uniwersytet Moskiewski), Dimitrij Puzanow (Uniwersytet Charkowski), Konstantin Riazanski (Uniwersytet Petersburski). Kaminski ukończył Liceum Księcia Bezborodki w Nieżynie. Absolwentem Charkowskiego Instytutu Weterynarii był Wasilij Chudzinski. Kisielew zdobył wykształcenie specjalistyczne w szkole inżynierskiej budowy dróg komunikacyjnych. Pozostali legitymowali się wykształceniem średnim: 5 pobierało naukę w seminariach duchownych, 10 w gimnazjach i progimnazjach, 7 w szkołach prywatnych. Kilkudziesięciu kształciło się w różnego typu szkołach wojskowych (5 w korpusach kadetów, 17 w szkołach junkrów piechoty i kawalerii). Jedynie Szantgaj zaznaczył swoje wykształcenie domowe.

Wykształcenie, podobnie jak pochodzenie społeczne oraz liczba wysłużonych lat, decydowały o przyznaniu rangi urzędniczej. Stanowisko naczelnika powiatu piastowały osoby mające VIII (asesor kolegialny), VII (radca nadworny), VI (radca kolegialny) i V (radca stanu) rangę urzędniczą według tabeli urzędów cywilnych, wojennych, morskich i nadwornych.²⁷

²⁵ W aktach osobowych pochodzenie tych 5 osób określone jest jako: *iz obier oficer-skich dietiej* lub *syn obier oficera* do tej grupy w XIX-wiecznym wojsku rosyjskim należały następujące stopnie wojskowe: w piechocie — chorąży, podporucznik, porucznik, kapitan sztabowy, kapitan; w kawalerii — kornet, podporucznik, porucznik, rotmistrz sztabowy, rotmistrz; w wojskach kozackich — chorąży, sotnik, podesauł, esauł. P. Zajoncowski: *Sa-modierzawije i russkaja armia na rubieże XIX-XX stoletij*, Moskwa 1973, s. 168, przyp. 1.

²⁶ Diejew twierdził, iż jest mieszczańskim urodzonym w guberni lubelskiej, faktycznie był synem strażnika ziemskiego. Jego ojciec pochodził ze stanu chłopskiego z guberni kurskiej. APL, RGL-Os., sygn. 309 (b.p.).

²⁷ „SZRI”, t. III, Pietiersburg 1876, s. 216–218.

W zdecydowanej większości osoby pełniące interesującą nas funkcję to żonaci mężczyźni (ok. 83% ogółu), gdyż w badanej grupie można odnaleźć tylko 5 kawalerów (Szalimow, Michalewicz, Kieskiewicz, Driejman i von Bock). Pozostali zawierali związek małżeński głównie z Rosjankami, chociaż częste były przypadki zawierania małżeństw z kobietami innego wyznania niż prawosławne. Z kobietami wyznania rzymskokatolickiego byli żonaci: Biełozierski, Buxhoevden, Gurski, Kaminski i Trojanski; wyznania luterńskiego lub ewangelickiego: Bogengardt, Mołczanow, Paul i Puzanow.²⁸ W przypadku Gonsirowskiego, Sigajewa i Szternberga określenie wyznania żony jest bardzo trudne, gdyż ci trzej urzędnicy byli wdowcami. W grupie tej raczej nie popełniano mezaliansów, co można dostrzec po analizie pochodzenia stanowego żon naczelników powiatów, gdzie przeważają głównie kobiety będące córkami generałów lub pułkowników armii rosyjskiej, wysokich rangą urzędników cywilnych, duchownych lub wywodzących się ze stanu szlacheckiego. Małżeństwa z córkami osób zajmujących wpływowe stanowiska w aparacie administracyjnym czy wojskowym miały znaczny wpływ na przyspieszanie karier urzędniczych.

Wynagrodzenie naczelnika powiatu w latach 1867–1915 nie ulegało większym zmianom. Początkowo otrzymywali oni 1000 rubli na rok pensji zasadniczej (*żałowanie*), którą po kilkunastu latach podwyższono do 1500 rubli rocznie. Była to suma poważna. Pod tym względem w administracji gubernialnej wyższą pensję pobierał jedynie gubernator, wicegubernator i oficer sztabowy do szczególnych poruczeń policyjnych.²⁹

Dodatkowo otrzymywali oni 500 rubli na tzw. objazdy powiatów. Jeżeli urzędnik nie otrzymał mieszkania służbowego w naturze, wtedy przyznawano mu dodatek na najem mieszkania służbowego (*kwartirnyje*). Wszyscy naczelnicy powiatów, którzy nie otrzymali mieszkania służbowego, mogli otrzymać od 200 do 400 rb. rocznie na pokrycie kosztów wynajmowanego dla siebie i rodziny mieszkania. Dość często jednak naczelnicy powiatów mieszkali w budynkach, gdzie mieściły się siedziby zarządów powiatowych. Ponadto urzędnicy ci mogli starać się o przyznanie dodatku przeznaczo-

²⁸ Biełozierski był żonaty z córką ziemianina Leokadią Kolbe; Buxhoevden z córką radcy RGL Józefiną Okołowicz; Kaminski z córką szlachcica; Gurski z córką urzędnika Zofią Januszewską, a Trojanski z córką radcy rządu gubernialnego w Siedlcach Marią Dudzińską; Bogengardt żonaty był z mieszczanką z Lublina Henryką Hoene; Mołczanow z córką sędziego trybunału warszawskiego. APL, RGL-Os., sygn. 188, 675, 1203, k. 2; APL, RGL (1867–1918), sygn. A I 1875: 62, k. 33; A I 1874: 9, k. 44; A I 1873:163, k. 3; APL, KGL, sygn. 1867:231, k. 4; APL, Urząd Stanu Cywilnego Chełm, prawosławne — cerkiew Jana Teologa, sygn. 1, wpis nr 23 i 24 w aktach chrztu.

²⁹ Etaty płac zarządów gubernialnych i powiatowych w guberniach Królestwa Polskiego. DPKP, 1866, t. 66, s. 225–243.

nego na zagospodarowanie się na nowym miejscu pracy (*stołowe*). Władze rosyjskie wkrótce po upadku powstania styczniowego zadbały o zapewnienie urzędnikom (Rosja) odpowiednich przywilejów o charakterze ekonomicznym. W dniu 30 VII/11 VIII 1867 r. został wydany ukaz regulujący sytuację urzędników rosyjskiego pochodzenia, służących w guberniach Królestwa Polskiego. Każdy urzędnik obejmujący funkcję, przybywający z terenów imperium do Kongresówki otrzymywał zwrot kosztów za przeprowadzkę w zależności od posiadanej rangi urzędniczej (klasa IV–V — 1000 rb., VI–VIII — 600 rb., IX–XIV — 300 rb.). Potencjalny urzędnik mógł otrzymać wyższą rangę urzędniczą po 3 latach (na terenie Rosji po 4 latach). Za kolejne pięciolecie odbytej służby w Kraju Nadwiślańskim otrzymywali dodatek pieniężny w wysokości 15% jego pensji. Dzieci urzędników przebywające wraz z rodzicami kształcone były na koszt rządu (dziecko w wieku od 9 do 13 lat otrzymywało po 100 rb. na rok, a w wieku od 14 do 17 lat — 150 rb. rocznie). Szybciej w Królestwie Polskim niż w Rosji można było osiągnąć pensję emerytalną. W razie śmierci urzędnika wdowa wraz z dziećmi otrzymywała jednorazową zapomogę w wysokości dwukrotnej wartości ostatnio otrzymywanej przez niego pensji. Przepisy te dotyczyły urzędników rosyjskich wyznania prawosławnego, przybyłych do Królestwa Polskiego na służbę po 1/13 stycznia 1864 r.³⁰ Analizowana grupa osób pełniących funkcję naczelników powiatów korzystała z nich przez cały okres bytności m.in. na terenie guberni lubelskiej. Na przykład po 5 latach służby w Kongresówce naczelnik powiatu mógł otrzymać 15% dodatku do pensji w wysokości 225 rb. rocznie, a po 10 latach — 450 rb.³¹

Dodatkowym źródłem utrzymania dla naczelników powiatów mogło być posiadanie majątku prywatnego. Jednak tylko dziewięcioro z nich zadeklarowało posiadanie majątku nieruchomego w postaci ziemi lub mieszkania (Iwan Grigorowicz, Adrian Jemcow, Kaminski, Kisielew, Oriest Kobylecki, Aleksiej Ładyżenski, Puzanow, Nikołaj Wielikopolski, Fieodor Władimirow). Dla pozostałych pensja urzędnicza stanowiła „jedynę”³² źródło utrzymania

³⁰ DPKP, 1867, t. 67, s. 290–299; S. Wiech: *Spoleczeństwo Królestwa Polskiego w oczach carskiej policji politycznej (1866–1896)*, Kielce 2002, s. 329–330; A. Bereza, G. Smyk: *Stanowisko prawne urzędników administracyjnych i sądowych w Królestwie Polskim po powstaniu styczniowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2001, t. LIII, z. 1, s. 256–257, 259.

³¹ Spośród badanej grupy 39 urzędników otrzymywało za wysłużenie 5, 10, 15 lub 20 lat 15% dodatki do pensji.

³² Oczywiście jest, że naczelnicy powiatowi, bądź co bądź piastując bardzo ważne stanowisko w administracji cywilnej, mogli wykorzystywać je do zapewniania sobie do dodatkowych (pozaprawnych) źródeł dochodu. Zob. A. Chwalba: *Imperium korupcji w Rosji i Królestwie Polskim w latach 1863–1917*, Kraków 1995.

siebie i rodziny. Życie rodziny urzędnika było bardzo uciążliwe. Częste przeniesienia z urzędu na urząd wymuszały prowadzenie wręcz tułaczego trybu życia.

Długość piastowania funkcji naczelnika powiatu była bardzo zróżnicowana, sięgała od kilku miesięcy jak w przypadku Trojanskiego, do 29 lat (Jemcow). Średni czas urzędowania wynosił jednak od 2 do 5 lat.

Spśród 68 naczelników jeden posiadał tytuł barona (Buxhoevden). Zdecydowana większość, bo 46, to oficerowie armii rosyjskiej (67,6 % całej grupy), a 22 urzędnicy cywilni. Dnia 28 marca/9 kwietnia 1872 r. Senat Rządzący podjął uchwałę, która zabraniała oficerom piastowania urzędu naczelnika powiatu. Mimo tego namiestnik Królestwa Polskiego i późniejszy generał-gubernatorowie mianowali na to stanowisko wojskowych, omijając tę ustawę poprzez nadawanie cywilnych tytułów służbowych mianowanym oficerom, a odpowiadających ich stopniom wojskowym.³³ Wśród oficerów piastujących ten urząd najwięcej z nich posiadało stopień kapitana, majora, podpułkownika i pułkownika. Przed objęciem funkcji naczelnika powiatu 18 z nich było naczelnikami straży ziemskiej, pozostali mieli przygotowanie do pracy w administracji; jedynie Kaminski i Władimirow nie pełnili wcześniej żadnej funkcji urzędniczej.

Dla wielu urzędników posada naczelnika powiatu była etapem w ich karierze urzędniczej, np. Buxhoevden został wicegubernatorem łomżyńskim i radomskim, Nikołaj Suchotin wicegubernatorem siedleckim a Kuzniecowa komisarzem do spraw włościańskich powiatu konińskiego. Pozostali urzędnicy byli przenoszani na identyczne stanowiska do innych guberni Królestwa Polskiego³⁴, powracali na teren imperium rosyjskiego lub przechodzili na emeryturę, pozostając do końca życia na terenie guberni lubelskiej. Dziewięciu urzędników zmarło, pełniąc tę funkcję na terenie guberni lubelskiej.³⁵

Dość niejasną kwestią, którą już pośrednio poruszono w literaturze naukowej, jest sprawa przestępstw służbowych dokonywanych przez urzędników rosyjskich, a w naszym przypadku przez naczelników powiatów.³⁶ Zagadnienie to jest o wiele ciekawsze, iż w trakcie kwerendy natknąłem się

³³ Przykładowo, naczelnik powiatu chełmskiego Jemcow został przeniesiony z rangi wojskowej pułkownika do rangi cywilnej — rzeczywistego radcy stanu. Kozłowski: *Wyżsi urzędnicy...*, s. 826.

³⁴ Von Bock został naczelnikiem powiatu wieluńskiego, Chudzinski — łomżyńskiego, Driniewicz — noworadomskiego, Kirilowicz — rawskiego, Kisielewicz — łódzkiego, Kobyłecki — sandomierskiego, Kosmowski — łukowskiego, Sokołow — sokołowskiego, Szelistow — augustowskiego i Trzeciak — płońskiego.

³⁵ W czasie pełnienia obowiązków naczelnika powiatu zmarli: Riazanski, Biełozierski, Czernicki, Driejman, Jezierski, Paskiewicz, Sigajew, Władimirow i Uszerienko.

³⁶ Zob. Chwalba: *Imperium korupcji...*, Kraków 1995.

na ślady śledztw toczonych wobec szefów administracji służbowej szczebla średniego. W większości władze gubernialne i centralne Królestwa Polskiego starały się tuszować przypadki nadużyć, aby nie dyskredytować wizerunku urzędnika rosyjskiego, jednak zdarzały się sytuacje, w których władze zwierzchnie wszczynały śledztwa w celu wyjaśnienia motywów, okoliczności i skutków przestępstw.

Pierwsze nadużycia władzy przez naczelników powiatów miały miejsce już w kilka miesięcy od momentu wprowadzenia reformy zarządu powiatowego w Królestwie Polskim. Dnia 9/21 września 1867 r. został zwolniony z funkcji naczelnika powiatu biłgorajskiego — Aleksandr Trojanski. W wyniku rewizji podległego mu zarządu powiatowego ujawniono defraudację kilkuset rubli. Okazało się, że Trojanski za pieniądze przeznaczone na organizację i potrzeby podległej mu placówki zakupił swojej żonie meble, złoty i srebrny zegarek, a pozostałe sumy przeznaczył na niewiadomy cel.³⁷

Potwierdzeniem podobnych przypadków może być osoba naczelnika powiatu tomaszowskiego Szalimowa, na którego do gubernatora lubelskiego napisano kilkanaście donosów o jego nieprawnym postępowaniu. Okazało się, że Szalimow wraz z Fieodorem Kulczynskim (urzędnikiem tomaszowskiego powiatowego urzędu do spraw powinności wojskowej) brał udział w przywłaszczeniu i sprzedaży produktów spożywczych przeznaczonych na zaopatrzenie oddziałów wojska rosyjskiego stacjonującego na terenie powiatu tomaszowskiego. Prawdopodobnie urzędnik ten „pomagał” też osobom cywilnym w uchylaniu się od odbywania służby wojskowej. Gubernator lubelski nakazał wszcząć śledztwo, które toczyło się przeszło półtora roku, a przez ten czas Szalimow (od 19VII/1 VIII 1912 r. do 3/16 XII 1913 r.) został odsunięty od pełnienia obowiązków naczelnika powiatu.³⁸

Innym, zupełnie odmiennym przypadkiem była sprawa naczelnika powiatu nowoaleksandryjskiego — Sokołowa. W listopadzie 1913 r. zostało ujawnione przestępstwo pisarza gminy Irena — Ilczenki, który zdefraudował przeszło 10 000 rubli z gminnej kasy oszczędnościowo-pożyczkowej. Zamieszana w całą sprawę była żona Sokołowa (pożyczyła u pisarza gminy 1067,70

³⁷ Aleksandr Trojanski był żonaty z córką radcy wydziału administracyjnego siedleckiego rządu gubernialnego Marią Dziewicką. Straty wywołane jego postępowaniem zamknęły się sumą kilkuset rubli. Jego teść zobowiązał się do zwrotu wszystkich zagrabionych pieniędzy, tak aby nie doszło do dyskredytacji osób zamieszanych w tę aferę finansową. Trojanski zaś otrzymał prawo wpisania do *formularnego spiska o służbie* jako powodu zwolnienia ze służby — słaby stan zdrowia. APL, KGL, sygn. 1867: 231, k. 1, 4, 7.

³⁸ Szalimow oskarżony był o naruszenie 6 artykułów kodeksu karnego. APL, RGCh, sygn. 326, k. 44–46, 53; APL, RGL-Os., sygn. 1745, Pismo generał-gubernatora warszawskiego do gubernatora lubelskiego z 30 VII/12 VIII 1912 r.

rb.) i jego szwagier Birjukow (300 rb.).³⁹ W efekcie prowadzonego śledztwa gubernator lubelski zdecydował się przenieść dotychczasowego naczelnika powiatu na takie samo stanowisko do powiatu sokołowskiego, motywując swój krok tym, że Sokołów ze względu na swój wiek oraz trudny teren do pracy, jakim był powiat nowoaleksandryjski, potrzebuje mniejszego i spokojniejszego powiatu.⁴⁰

Wielokrotnie dochodziło do wyłudzenia pieniędzy od ludności polskiej przez urzędników administracji szczebla powiatowego. Henryk Wiercieński tak opisuje ten proceder:

„[...] szarwarkiem zwożono drzewo i kamienie na budowle, które w miastach powiatowych wnosili naczelnicy powiatu i ich podwładni, drogi zaś w gminie pozostawały w opłakanym stanie [...]”.

Naczelnicy powiatów, jak wspomniano wcześniej, chętnie współpracowali z pisarzami gminnymi. Według H. Wiercieńskiego współdziałanie obu urzędników przejawiało się w następujący sposób:

„[...] popierali usilnie wybór wójtów nie umiejących czytać i pisać, bo tacy nie mogli kontrolować czynności pisarza ani paraliżować jego zarządzeń [...] pisarze gminni mogli składać naczelnikom coroczne koledy i prezenty, że w zamian naczelnicy powiatowi wydawali rozporządzenia ażeby z gminy ściągnięto sumy na sporządzenie nowych ksiąg gminnych w sumie kilkakroć przewyższających koszt ich rzeczywisty [...]”.⁴¹

Na poparcie słów H. Wiercieńskiego może służyć postępowanie naczelnika powiatu nowoaleksandryjskiego Niechoroszkowa. Urzędnik ten za mianowanie na stanowiska pisarzy gminnych w latach 1900–1901 pobrał od tych osób opłatę w wysokości 200 rubli. Ponadto wprowadzał na terenie powiatu zarządzenia wobec samorządów gminnych, z których czerpał korzyści. Doprowadził między innymi do budowy nowej siedziby zarządu gminnego w Karczmiskach bez zatwierdzonego kosztorysu budowy i planu robót.⁴²

³⁹ APL, RGL-Os., sygn. 100, Pismo prokuratora sądu okręgowego w Lublinie do prokuratora warszawskiej izby sądowej z 2/15 II 1915 r.

⁴⁰ Sokołów już wcześniej, z powiatu janowskiego do powiatu nowoaleksandryjskiego, został przeniesiony dla dobra służby. APL, RGL-Os., sygn. 1656, Pismo gubernatora lubelskiego do generał-gubernatora warszawskiego z 17 II/2 III 1914 r.; Pismo kancelarii generał-gubernatora warszawskiego do gubernatora lubelskiego z 27 II/12 III 1914 r.

⁴¹ Wnoszenie skargi na nadużywającego swojej władzy naczelnika powiatu raczej miało się z celem. Mimo poinformowania władz gubernialnych o przekroczeniu obowiązków służbowych, sprawa trafiała do Kancelarii Gubernatora Lubelskiego, skąd delegowano na prowincję w celu przeprowadzenia śledztwa urzędnika do specjalnych poleceń. Ten, będąc bliskim znajomym naczelnika powiatu, nie doszukiwał się w jego postępowaniu śladów jakiegokolwiek przestępstwa. Wiercieński: *op. cit.*, s. 451.

⁴² Niechoroszkow we wszystkich zarządach gminnych w powiecie puławskim nakazał wprowadzenie nowych tabliczek i wywieszek z nazwami zarządów gminnych oraz tabli-

Niechoroszkow jeszcze przed odkryciem wszystkich popełnionych nadużyć poprosił o przeniesienie na służbę w administracji cywilnej we wschodniej części imperium rosyjskiego. Ostatecznie we wrześniu 1902 r. objął funkcję naczelnika powiatu w obwodzie akmolińskim na Syberii.

Naczelnicy powiatu często byli także dłużnikami osób prywatnych. Wydawałoby się, że wysokie wynagrodzenie otrzymywane za piastowanie tego etatu powinno z powodzeniem zaspokoić ich byt materialny. Jednak prowadzenie życia ponad stan (szerokie kontakty towarzyskie) czy nałogi (gry hazardowe, alkohole) dość często naruszały równowagę finansową budżetów rodzinnych i powodowały zaciąganie długów u osób prywatnych. Szef administracji szczebla średniego w powiecie lubelskim — Michaił Szelistow w 1867 r. miał jeszcze niespłacony dług (853 rb.), zaciągnięty w czerwcu 1855 r. u żony radcy stanu Jelisawieży Rejch z Warszawy.⁴³ Ponadto Szelistow został oskarżony przez jednego z Żydów z Lublina o napaść na jego żonę (w sierpniu 1868 r.), lecz prowadzone śledztwo nie wykazało jakichkolwiek nadużyć ze strony urzędnika.⁴⁴

Niekiedy interesujące nas osoby padały ofiarą intryg towarzyskich, które miały miejsce wśród lokalnych społeczności rosyjskich. W Hrubieszowie tamtejszy naczelnik powiatu Ignatij Czajkowski, w 22 miesiące od chwili objęcia stanowiska, został w październiku 1879 r. odsunięty od pełnienia obowiązków i znalazł się pod śledztwem za uczynione nadużycia (łapówkarstwo). W rzeczywistości Czajkowski po przybyciu do Hrubieszowa znalazł się w nieodpowiedniej „frakcji” rosyjskiej, która nie miała zbyt silnych mocodawców w Lublinie i Warszawie. Ostatecznie urzędnik ten po wielomiesięcznym śledztwie został przeniesiony na identyczny etat w powiecie zamojskim.⁴⁵

---

czek na sprzęcie przeciwpożarowym, na dostawę których podpisał kontrakt (opiewający na około 15 000 rubli) z Żydem Jakubem Rubinsztejnem z Warszawy. Niechoroszkow zapewne zamierzał czerpać korzyści ze współpracy z Rubinsztejnem, wraz z pośredniczącym w kontaktach między nimi sekretarzem zarządu powiatu puławskiego Jefriemowem, gdyż faktyczny koszt przeprowadzenia wymiany oznakowań można było zamknąć sumą 6000 rb. Podobnie budowa gmachu dla zarządu gminy w Karczmiskach powinna wynieść od 4000 do 6000 rb., a ostatecznie inwestycja ta zamknęła się sumą 9413,15 rb. APL, KGL, sygn. 1902: 81, Pismo gubernatora lubelskiego do dyrektora kancelarii generał-gubernatora z 25 X/7 XI 1907 r.

⁴³ Ponaglany w tej sprawie przez władze zwierzchnie Szelistow zobowiązał się do spłaty długu (w ratach) z dniem 1/13 I 1868 r. APL, KGL, sygn. 1867: 216, p. 3, 5, 6, 9, 21.

⁴⁴ APL, KGL, sygn. 1868: 301 (cały poszyt).

⁴⁵ Czajkowski został oskarżony o przyjmowanie łapówek (od Żydów z Horodła 600 rb.), otrzymywanych za zwalnianie Żydów od służby wojskowej. Ponadto urzędnik ten wdał się z konfliktem z miejscowym proboszczem parafii prawosławnej Andriejem Lebedincewem, byłym naczelnikiem powiatu hrubieszowskiego Wsiewołodem Wieszniako-

Należy zaznaczyć, że nie wszystkie osoby pełniące interesującą nas funkcję były urzędnikami w pełni realizującymi założenia rusyfikacyjne Petersburga wobec społeczeństwa polskiego na terenie guberni lubelskiej. W badanej grupie zdarzały się jednostki, które zaskarbiły sobie sympatię Polaków, aczkolwiek należy zaznaczyć, iż były to sporadyczne przypadki. H. Wiercieński tak opisuje postępowanie wobec Polaków jednego z naczelników powiatu lubelskiego:

„[...] mieszczanie bełżyccy wobec sprzeczności prawa i jego wykonania umyśleli dopomnieć się legalnie o wykład polski [...] na jednym z zebrań gminnych uchwalili, ażeby zaskarżyć nauczyciela o nielegalne wprowadzenie do szkoły rosyjskiego języka wykładowego. Pisarz gminy wzbraniał się pisać protokół tej uchwały, wobec nalegań jednak zgromadzenia [...] spisał go na oddzielnym papierze, nie wciągając do książki, nazajutrz zawiózł go do Lublina i przedstawił naczelnikowi powiatu. Naczelnikiem powiatu był wtedy Szwed Buxhoevden, człowiek spokojny, [...], który nie chciał robić gwałtu z powodu tej uchwały; odebrał ją i schował pod sukno [...]”⁴⁶

Podobne stanowisko wobec Polaków miał naczelnik powiatu nowoaleksandryjskiego Bogengardt, który tak został przedstawiony przez wspomnienia jednego ze studentów Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa w Puławach:

„[...] niektórzy urzędnicy administracji i policji mieli odwrotne podejście do Polaków [propolskie — K.L.] naczelnik powiatu Bogenhardt (staruszek zahukany przez żonę) był nieszkodliwy [...] istniał zakaz zebrania się studentów bez władz (przedstawiciela) [wprowadzony przez dyrektora Instytutu Michała Dobrowolskiego — K.L.] [...] zorganizowano więc przyjęcie z udziałem Bogenhardta, liczne toasty i po godzinie został w stanie ciężkim przekazany żonie [...] na drugi dzień małżonki urzędników zwróciły się o zlikwidowanie zakazu [...]”⁴⁷

W latach 1912–1913 nastąpiły zmiany terytorialne guberni lubelskiej spowodowane wyodrębnieniem guberni chełmskiej na mocy ukazu carskiego z 23 czerwca/6 lipca 1912 r. W skład guberni chełmskiej weszły powiaty wyodrębnione z guberni lubelskiej (tomaszowski, hrubieszowski oraz fragmenty powiatów: biłgorajskiego, zamojskiego, lubartowskiego, chełmskiego

---

wem i zaprzyjaźnionymi z nimi Rosjanami. Obaj wymienieni mieli bardzo dobre kontakty w gubernatorze lubelskim Konstantinem Liszynem, dla którego Czajkowski był bardzo niewygodny, gdyż został mianowany na przekór stanowisku gubernatora. Liszyn miał swego zaufanego kandydata w osobie Iwana Gurskiego, którego trzykrotnie przedstawiał do nominacji na naczelnika powiatu hrubieszowskiego. GARF, f. 110, op. 24, d. 1202, k. 4–6v, 8–9, 21–21v, 26.

⁴⁶ Wiercieński: *Pamiętniki*, s. 469.

⁴⁷ *Wspomnienia puławskie*, pod red. T. Chwaliboga, Warszawa 1933, s. 45; M. Strzemski, *Nasze Puławy. Kolekcja wspomnień*, Lublin 1986, s. 87.

i krasnostawskiego), gubernia siedlecka przestała istnieć, a powiaty: sokołowski, radzyński, siedlecki, garwoliński i łukowski zostały włączone do guberni lubelskiej. Pociągnęło to za sobą przeniesienie naczelników powiatów z guberni lubelskiej do guberni chełmskiej z dniem 1/14 września 1913 r. Dla Szalimowa, Riepojto-Dubiago, Patkowskiego, Malugi i Sarzewskiego oznaczało to jedynie zmianę ich zwierzchnika z osoby gubernatora lubelskiego na gubernatora chełmskiego. Zmiana ta w pierwszych miesiącach funkcjonowania guberni chełmskiej doprowadziła do zakłóceń w działaniu administracji ogólnej.⁴⁸

Kolejną falę zakłóceń w prawidłowym funkcjonowaniu administracji szczebla powiatowego spowodował wybuch I wojny światowej. Największe problemy zaistniały tam, gdzie toczono działania wojenne i tereny te, choć na krótko, zajęte zostały przez wojska austro-węgierskie. Naczelnicy powiatów kierowali wówczas tymczasową ewakuacją podwładnego im personelu i majątku państwowego w stronę Łukowa, gdzie gubernator lubelski wyznaczył punkt zbiorczy urzędników cywilnej administracji ogólnej szczebla gubernialnego i powiatowego.⁴⁹ Na początku września 1914 r. naczelnicy powiatów powrócili z powrotem na poprzednie miejsca swojej służby. Niepowodzenia armii rosyjskich w Królestwie Polskim wiosną 1915 r. spowodowały, że na przełomie czerwca i lipca tegoż roku naczelnicy powiatów i podległe im zarządy zostały ewakuowane w głąb Rosji. Z guberni chełmskiej udało się ewakuować wszystkich naczelników powiatów oraz sześć zarządów powiatowych.⁵⁰

Naczelnicy powiatów po ewakuacji rozmieszczeni w różnych częściach imperium wznowili swą działalność już we wrześniu 1915 r. Funkcjonowali oni prawdopodobnie do początku 1918 r., aczkolwiek już od lipca 1917 r. istniał przepis o zakazie mianowania osób na wakujące stanowiska w ewakuowanych strukturach administracji ogólnej Królestwa Polskiego.⁵¹ Komi-

⁴⁸ A. Wrzyszc: *Gubernia chełmska. Zarys ustrojowy*, Lublin 1997, s. 121–122.

⁴⁹ Najbardziej Rosjanie zostali zaskoczeni w Janowie, gdzie pod kierownictwem naczelnika powiatu Diejewa, w pośpiechu wywieziono urzędników, lecz nie udało się wywieźć wszystkich dokumentów potrzebnych do funkcjonowania zarządu powiatowego. O kompletnym zaskoczeniu może świadczyć fakt aresztowania przez Austriaków ówczesnego burmistrza Janowa Gierasimowa, który został wywieziony i osadzony w więzieniu w Ulanowie. Diejew został ewakuowany do Łukowa, gdzie od 17/30 VIII do 29 VIII/11 IX 1914 r. pełnił obowiązki naczelnika powiatu łukowskiego. APL, RGL-Os., sygn. 309, Raporty naczelnika powiatu janowskiego do gubernatora lubelskiego z 17/30 VIII i 29 VIII/11 IX 1914 r.; K. Latawiec: *Ewakuacja urzędów rosyjskiej administracji ogólnej guberni lubelskiej w lecie 1915 roku*, „Region Lubelski” (w druku, maszynopis w posiadaniu autora), s. 2.

⁵⁰ Wrzyszc: *op.cit.*, s. 167; Latawiec: *op. cit.*, s. 4–8.

⁵¹ Naczelnik powiatu janowskiego Niemow został umieszczony w Moskwie; krasnostawskiego — Lewicki w Staro-Dubie w guberni czernichowskiej; lubartowskiego — Silin

sja Likwidacyjna do Spraw Królestwa Polskiego mimo prowadzonych prac nad projektem rozwiązania między innymi struktur administracji powiatowej Kongresówki nie doprowadziła do ostatecznego jej rozwiązania przed upadkiem Rządu Tymczasowego.⁵² Likwidacji urzędów administracji ogólnej wszystkich szczebli Królestwa Polskiego dokonała dopiero Rada Komisarzy Ludowych na początku lutego 1918 r.⁵³

Reasumując, naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867–1915 byli urzędnikami pochodzenia rosyjskiego, głównie wyznania prawosławnego. Legitymowali się w większości wykształceniem wojskowym, co powodowało braki w przygotowaniu do pracy w administracji, zarazem w ich rękach znajdował się dość duży zakres kompetencji o charakterze policyjnym. Urząd naczelnika powiatu doby powstaniowej i jego obsada personalna to jeden z przejawów konsekwentnej polityki władz rosyjskich, prowadzonej w celu złączenia na trwałe ziem Królestwa Polskiego z imperium rosyjskim. Polityka kadrowa Petersburga wspierana specjalnym ustawodawstwem dążyła do całkowitego „odpolaczenia” administracji w Królestwie Polskim, zwłaszcza w guberni lubelskiej i siedleckiej. Urząd naczelnika powiatu był tylko fragmentem pola oddziaływania władz rosyjskich na społeczeństwo polskie w latach 1867–1915.

---

i nowoaleksandryjskiego — Aleksiejew w Nowogiriejewie w guberni moskiewskiej, a lubelskiego — Brunst (Pożarów) w Symferopolu. Interesujący nas naczelnicy powiatów: tomaszowskiego, hrubieszowskiego, zamojskiego, biłgorajskiego i chełmskiego zostali rozmieszczeni w okolicach Kazania. Latawiec: *op. cit.*, s. 10–11.

⁵² W. Toporowicz: *Komisja Likwidacyjna do spraw b. Królestwa Polskiego w 1917 r.*, [w:] *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich. Studia i materiały*, t. IX, Warszawa 1972, s. 27–29.

⁵³ Dekret nr 268 z dniem 23 I/5 II 1918 r. zlikwidował istniejące dotąd urzędy oraz zwolniono wszystkich urzędników, zaprzestając wydawania pensji wszystkim zatrudnionym osobom. *Diekriety Sowietsoj Własti*, t. I, Moskwa 1957, s. 399–401.

ANEKS 1⁵⁴**Obsada personalna etatów naczelnika powiatu w powiatach guberni lubelskiej w latach 1867–1915 (1918)**

LUBARTOWSKI	Michaił Szelistow 1869–1876
Iwan Szternberg 1867–1872	Nikołaj Wielikopolski 1876–1884
Iwan Grigorowicz 1872–1878	Nikołaj Sachacki 1884–1886
Paweł Kisielew 1878–1889	Pietr Bogojawlenski 1886–1889
Orest Kobyłecki 1889–1893	Nikołaj Szantgaj 1889–1896
Moisiej Uszerienko 1893–1897	Wasilij Chudzinski 1896–1898
Aleksandr Raftopuło 1897–1906	Dimitrij Szalimow 1898–1914
Konstantin Silin 1906–1917	p.o. Aleksandr Rutzczyn 1913
CHEŁMSKI	Aleksandr Riepojto-Dubiago 1914–1917
Adrijan Jemcow 1867–1896	Wiktor Grudinski 1917
Nikołaj Paskiewicz 1896–1898	p.o. Wasilij Szewczuk 1918
Moisiej Uszerienko 1898–1899	HRUBIESZOWSKI
Mark Chruscewicz 1899–1906	Fieodor Władimirow 1867–1870
Fieodor Kisielewicz 1906–1908	Wasilij Kaminski 1870–1876
Michaił Anisimow 1908–1914	Wsiewołod Wieszniakow 1876–1878
Dmitrij Szalimow 1914–1917	Ignatij Czajkowski 1878–1880
NOWOALEKSANDRYJSKI	Michaił Mołczanow 1880–1881
Michaił Biełozierski 1867–1872	Walerian Trzeciak 1881–1884
Oskar von Bock 1872–1875	Matwiej Michalewicz 1884–1885
Aleksandr Bogengardt 1875–1881	Paweł Popow 1885–1888
Nikołaj Kirilowicz 1881–1894	Dimitrij Driniewicz 1888–1891
Andriej Sigajew 1894	Aleksandr Raftopuło 1891–1894
Aleksandr Raftopuło 1894–1897	Andriej Sigajew 1894–1895
Wasilij Chudzinski 1898–1899	Aleksandr Bużko 1896–1897
Andriej Orfienow 1899–1900	Andriej Orfienow 1898–1899
Aleksandr Niechoroszkow 1900–1902	Wasilij Chudzinski 1899–1903
Anatolij Ulich 1902–1904	Paweł Lewicki 1903–1911
Fridrich Drejman 1904–1905	Michaił Maluga 1911–1918
Aleksandr Kurlow 1905–1908	BIŁGORAJSKI
Michaił Sokołow 1908–1914	Aleksandr Trojanski 1867
Michaił Kosmowski 1914–1915	Pietr Gonsirowski 1867–1869
Nikołaj Aleksiejew 1915–1917	Iwan Grigorowicz 1869–1872
TOMASZOWSKI	Iwan Szternberg 1872–1879
Flegont Fiałkowski 1867–1869	Iwan Gurski 1879–1884

⁵⁴ Obsada personalna funkcji naczelnika powiatu w 10 powiatach guberni lubelskiej ustalona na podstawie Pamiatnych Kniżek Lublinskoj Guberni za lata: 1870–1914 oraz GARF, f. 110, op. 24, d. 1202; APL, RGL-Os., sygn. 15, 25, 97, 127, 141, 172, 188, 201, 232, 233, 269, 309, 341, 348, 461, 484, 500, 615, 630, 632, 675, 712, 718, 721, 722, 748, 815, 924, 934, 976, 1020, 1104, 1151, 1203, 1237, 1240, 1280, 1324, 1328, 1329, 1421, 1433, 1464, 1486, 1491, 1496, 1551, 1571, 1604, 1656, 1701, 1726, 1739, 1745, 1751, 1770, 1795, 1879, 1907, 1917, 1941, 1975, 2006; APL, RGL 1867–1918, sygn. A I 1867:137, A I 1873:163, A I 1874:84; APL, RGCh, sygn. 122, 172, 238, 277, 326; APL, KGL, sygn. 1867:47, p. 175–183.

- Orest Kobylecki 1884–1889
 Konstantin Riazanski 1889–1895
 Aleksandr Griekow 1895–1897
 Walerian Kuzniecowa 1898–1904
 Konstantin Silin 1904–1906
 Władimir Lewalt-Jeziński 1906–1908
 Michaił Anisimow 1908
 Fieodor Kisielewicz 1908–1911
 Fieodor Sarżewski 1911–1912
 Stiepan Patkowski 1912–1918
- ZAMOJSKI
 Wasilij Jeziński 1867–1877
 Walerian Trzeciak 1877–1883
 Ignatij Czajkowski 1883–1884
 Jewgraf Stiepanow 1884–1885
 Wiktor Kieskiewicz 1885–1886
 Nikołaj Suchotin 1886–1891
 Aleksandr Raftopuła 1891–1892
 Fieodor Czernicki 1892–1912
 Fieodor Sarżewski 1912–1917
- JANOWSKI
 Wasilij Kaminski 1867–1870
 Nikołaj Wasiljew 1870–1887
 Aleksiej Ładyżenski 1887–1895
 Konstantin Riazanski 1895–1897
- Aleksandr Niechoroszkow 1897–1900
 Władimir Lewalt-Jeziński 1900–1906
 Michaił Sokołow 1906–1908
 Aleksandr Diejew 1908–1914
 Wasilij Niemow 1914–1917
- KRASNOSTAWSKI
 Aleksandr Bogengardt 1867–1875
 Oskar von Bock 1875–1876
 Dimitrij Puzanow 1876–1881
 Aleksandr Paul 1881–1886
 Nikołaj Sachacki 1886–1899
 Mojsiej Uszerienko 1899–1907
 Michaił Maluga 1907–1911
 Paweł Lewicki 1911–1917
- LUBELSKI
 Michaił Szelistow 1867–1869
 Flegont Fiałkowski 1869
 Rudolf Otton von Buxhoevden 1869–1876
 Paweł Kisielew 1876–1878
 Iwan Grigorowicz 1878–1899
 Władimir Lewalt-Jeziński 1899
 Nikołaj Sachacki 1899–1911
 Paweł Brunst 1911–1914
 Aleksiej Piewcow 1914–1915
 Paweł Brunst (Pożarów) 1915–1917

ANEKS 2

Naczelnicy powiatów guberni lubelskiej w latach 1867–1915 (1918)

- Aleksiejew Nikołaj Andriejewicz, syn urzędnika, ur.: gub. piotrkowska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1915–1917, szkoła junkrów⁵⁵
- Anisimow Michaił Andriejewicz, syn kupca, ur.: gub. chersońska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1908–1914, szkoła junkrów
- Biełozierski Michaił Osipowicz, szlachcic, ur.: gub. czernichowska, żandarmeria, naczelnik powiatu w latach 1867–1872, prywatne
- Bock von Oskar Ludwikowicz, szlachcic, ur.: gub. inflancka, żandarmeria, naczelnik powiatu w latach 1872–1876, szkoła wojenna
- Bogengardt Aleksandr Iwanowicz, szlachcic, ur.: gub. kałużyńska, administracja wojenna w Królestwie Polskim w latach 1867–1881, szkoła junkrów
- Bogojawłenski Pietr Jefimowicz, syn duchownego, ur.: gub. twerska, administracja sądowa, naczelnik powiatu w latach 1886–1889, seminarium duchowne

⁵⁵ Opis jednostek opracowano według schematu: nazwisko i imię, pochodzenie, miejsce urodzenia (gubernia), miejsce zatrudnienia przed objęciem funkcji naczelnika powiatu, okres pełnienia funkcji naczelnika powiatu, wykształcenie (rodzaj ukończonej szkoły).

- Brunst (Pożarów) Paweł Jemielianowicz, szlachcic, ur.: gub. kurska, powiatowy marszałek szlachty, naczelnik powiatu w latach 1911–1917, Niżałajewska Szkoła Artyleryjaska
- Buxhoevden von Rudolf Otto Wilhelm, szlachcic, ur.: gub. inflancka, administracja cywilna, naczelnik powiatu w latach 1869–1876, prywatne
- Bużko Aleksandr Pietrowicz, syn nauczyciela, ur.: gub. wołyńska, oficer armii rosyjskiej, naczelnik powiatu w latach 1896–1897, szkoła junkrów
- Chruscewicz Mark Kiryłowicz, syn duchownego, ur.: gub. lubelska, administracja cywilna, naczelnik powiatu w latach 1899–1906, seminarium duchowne
- Chudzinski Wasilij Samojłowicz, szlachcic, ur.: gub. chersońska, administracja cywilna, naczelnik powiatu w latach 1898–1903, Charkowski Instytut Weterynarii
- Czajkowski Ignatij Matwiejewicz, szlachcic, sekretarz w departamencie spraw duchownych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, naczelnik powiatu w latach 1878–1880, 1883–1884
- Czernicki Fieodor Siergiejewicz, szlachcic, ur.: gub. połtawska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1891–1912, szkoła junkrów
- Diejew Aleksandr Klimientjewicz, syn strażnika ziemskiego (mieszczanin), ur.: gub. lubelska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1908–1914, szkoła junkrów
- Driejman Fridrich Iwanowicz, szlachcic, ur.: gub. inflancka, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1904–1905, szkoła junkrów
- Driniewicz Dimitrij Grigorijewicz, syn kupca, ur.: gub. woroneńska, policyjny naczelnik powiatowy w guberni czernichowskiej, naczelnik powiatu w latach 1888–1891, Uniwersytet Moskiewski
- Fiałkowski Flegont Niżałajewicz, syn diakona, ur.: gub. niżegorodzka, placadiutant twierdzy Zamość, naczelnik powiatu w latach 1867–1869, seminarium duchowne
- Gonsirowski Pietr Andriejewicz, szlachcic, ur.: gub. kijowska, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1867–1869, gimnazjum
- Griekow Aleksandr Daniłowicz, szlachcic, ur.: gub. niżegorodzka, naczelnik rejonowy policji w Moskwie, naczelnik powiatu w latach 1895–1897, korpus kadetów
- Grigorowicz Iwan Daniłowicz, szlachcic, ur.: gub. połtawska, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1869–1899, gimnazjum
- Grudinski Wiktor Andriejewicz, szlachcic, ur.: gub. woroneńska, policmajster Chełma, naczelnik powiatu w latach 1917, 4-klasowe progimnazjum
- Gurski Iwan Wasiljewicz, szlachcic, ur.: gub. czernichowska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1879–1884, szkoła wojenno-prawnicza
- Jemcow Adrijan Dienisowicz, szlachcic, ur.: gub. połtawska, adm. wojenna w Król. Pol., naczelnik powiatu w latach 1867–1896, prywatne
- Jeziński Wasilij Franczewicz, szlachcic, ur.: gub. chersońska, żandarmeria, naczelnik powiatu w latach 1867–1877, gimnazjum
- Kaminski Wasilij Kiryłowicz, syn oberoficera, ur.: gub. czernichowska, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1867–1870, Liceum Księcia Bezborodki
- Kieskiewicz Wiktor Antonowicz, syn duchownego, ur.: gub. grodzieńska, administracja sądowa, naczelnik powiatu w latach 1885–1886, seminarium duchowne
- Kiryłowicz Niżałaj Aleksiejewicz, szlachcic, ur.: gub. tambowska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1881–1894, korpus kadetów

- Kisielew Paweł Pietrowicz, syn oberoficera, ur.: gub. podolska, urzędnik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, naczelnik powiatu w latach 1876–1889, Carska Morska Szkoła Artyleryjska
- Kisielewicz Fieodor Fieodorowicz, szlachcic, ur.: gub. kijowska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1906–1911, szkoła junkrów
- Kobyłecki Oriest Michajłowicz, szlachcic, ur.: gub. bessarabska, urzędnik do specjalnych poruczeń gubernatora lubelskiego, naczelnik powiatu w latach 1884–1893, szkoła powiatowa
- Kosmowski Michaił Władisławowicz, szlachcic, ur.: gub. kurska, oficer armii rosyjskiej, naczelnik powiatu w latach 1914–1915, szkoła realna
- Kurłow Aleksandr Arkadijewicz, szlachcic, ur.: gub. kurska, urzędnik komitetu cenzury w Warszawie, naczelnik powiatu w latach 1905–1908, Korpus Paziów
- Kuzniecowa Walerian Dimitrijewicz, szlachcic, ur.: gub. petersburska, naczelnik ziemski, naczelnik powiatu w latach 1898–1904, Konstantynowska Szkoła Wojenna
- Lewalt-Jeziński Władimir Ijeronimowicz, szlachcic, ur.: gub. mohylewska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1906–1908, szkoła szlachecka
- Lewicki Paweł Klimientiewicz, syn duchownego, ur.: gub. lubelska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1903–1917, szkoła junkrów
- Ładyżenski Aleksiej Aleksandrowicz, szlachcic, ur.: gub. twerska, administracja sądowa, naczelnik powiatu w latach 1887–1895, gimnazjum
- Maluga Michaił Grigorijewicz, szlachcic, ur.: gub. czernichowska, pomocnik powiatowego naczelnika policyjnego, naczelnik powiatu w latach 1907–1918, szkoła junkrów
- Michalewicz Matwiej Wiktorowicz, syn duchownego, ur.: gub. wołyńska, urzędnik do specjalnych poruczeń gubernatora wołogodzkiego, naczelnik powiatu w latach 1884–1886, seminarium duchowne
- Mołczanow Michaił Jakowlewicz, szlachcic, ur.: gub. woroneżska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1880–1881, prywatne
- Niechoroszkow Aleksandr Grigorijewicz, chłopskie, ur.: gub. podolska, policmajster Lublina, naczelnik powiatu w latach 1897–1902, gimnazjum
- Niemow Wasilij Nikołajewicz, syn oberoficera, ur.: gub. lubelska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1914–1917, 4-klasowe progimnazjum
- Orfienow Andriej Aleksandrowicz, szlachcic, ur.: gub. rianzańska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1898–1900, szkoła junkrów
- Paskiewicz Nikołaj Aleksandrowicz, szlachcic, ur.: gub. jekaterynosławska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1896–1898, szkoła junkrów
- Patkowski Stiepan Stiepanowicz, szlachcic, ur.: gub. pskowska(?), naczelnik policji w Łodzi, naczelnik powiatu w latach 1912–1918, gimnazjum
- Paul Aleksandr Aleksandrowicz, szlachcic, ur.: gub. grodzieńska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1881–1886, korpus kadetów
- Popow Paweł Aleksandrowicz, syn oberoficera, ur.: gub. wołogodzka, zarządca kancelarii gubernatora lubelskiego, naczelnik powiatu w latach 1885–1888, Uniwersytet Moskiewski
- Puzanow Dimitrij Michajłowicz, szlachcic, ur.: gub. podolska, administracja sądowa, naczelnik powiatu w latach 1876–1881, Uniwersytet Charkowski
- Raftopuło Aleksandr Konstantinowicz, szlachcic, ur.: gub. chersońska, oficer armii rosyjskiej, naczelnik powiatu w latach 1891–1906, szkoła junkrów

- Riazanski Konstantin Siemienowicz, szlachcic, ur.: gub. imperium, referent kancelarii generał-gubernatora warszawskiego, naczelnik powiatu w latach 1889–1897, Uniwersytet Petersburski
- Riepojto-Dubiago Aleksandr Stiepanowicz, szlachcic, ur.: gub. mohylewska, pomocnik policmajstra Kijowa, naczelnik powiatu w latach 1914–1917, szkoła miejska
- Riezanow Nikołaj Konstantinowicz, syn urzędnika, ur.: gub. irkucka, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1907, Pawłowska Szkoła Wojenna
- Sachacki Nikołaj Władimirowicz, szlachcic, ur.: gub. kijowska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1884–1911, Konstantynowska Szkoła Wojenna
- Sarżewski Fieodor Wasiljewicz, syn psalmisty, ur.: gub. lubelska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1911–1918, szkoła junkrów
- Sigajew Andriej Michajłowicz, szlachcic, ur.: gub. kazańska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1894–1895, gimnazjum
- Silin Konstantin Nikołajewicz, szlachcic, ur.: gub. moskiewska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1914–1917, szkoła junkrów
- Sokołow Michaił Iwanowicz, syn oberoficera, ur.: gub. wladimirska, urzędnik do specjalnych poruczeń gubernatora lubelskiego, naczelnik powiatu w latach 1906–1914, gimnazjum
- Stiepanow Jewgraf Jewgrafowicz, szlachcic, ur.: gub. pskowska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1884–1885, szkoła junkrów
- Suchotin Nikołaj Gawriłowicz, szlachcic, ur.: gub. kałużska, administracja cywilna, naczelnik powiatu w latach 1886–1891, gimnazjum
- Szalimow Dimitrij Siergiejewicz, szlachcic, ur.: gub. charkowska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1898–1917, szkoła kolejowa
- Szantgaj Nikołaj Łukicz, szlachcic, ur.: gub. chersońska, pomocnik naczelnika powiatu ds. administracyjno-gospodarczych, naczelnik powiatu w latach 1889–1896, domowe
- Szelistow Michaił Konstantinowicz, szlachcic, ur.: gub. jekaterynosławska, naczelnik komendy żandarmów w Lublinie, naczelnik powiatu w latach 1867–1876, prywatne
- Szternberg Iwan Konstantinowicz, szlachcic, ur.: Wielkie Księstwo Finlandzkie, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1867–1879, szkoła szlachecka
- Trojanski Aleksandr Wasiljewicz, szlachcic, ur.: gub. petersburska, administracja wojenna w roku 1867
- Trzeciak Walerian Antonowicz, szlachcic, ur.: gub. grodzieńska, naczelnik straży ziemskiej, naczelnik powiatu w latach 1877–1884, korpus kadetów
- Uszerienko Moisiej Iwanowicz, mieszczanin, ur.: gub. kijowska, zarządca KGL, naczelnik powiatu w latach 1893–1907, liceum męskie
- Wasiljew Nikołaj Iwanowicz, szlachcic, ur.: gub. petersburska, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1870–1887, prywatne
- Wielikopolski Nikołaj Iwanowicz, szlachcic, ur.: gub. pskowska, administracja wojenna, naczelnik powiatu w latach 1875–1884, korpus kadetów
- Wieszniakow Wsiewołod Iwanowicz, szlachcic, ur.: gub. petersburska, oficer armii rosyjskiej, naczelnik powiatu w latach 1876–1878, szkoła junkrów
- Władimirow Fieodor Nikołajewicz, szlachcic, ur.: gub. mohylewska, prezes wojennej komisji śledczej w Lublinie, naczelnik powiatu w latach 1867–1870, prywatne

Źródło: RGWIA, Mierzfondowyje ukazatieli licznogo sostawa oficerow i klasnych czynownikow ruskoy armii (katalog), karty katalogowe Aleksandra Trojanskiego i Aleksandra Bogengardta; GARF, f. 110, op. 24, d. 1202; APL, RGL-Os., sygn. 15, 25, 97, 127, 141, 172, 188, 201, 232, 233, 269, 309, 341, 348, 461, 484, 500, 615, 630, 632, 675, 712, 718, 721, 722, 748, 815, 924, 934, 976, 1020, 1104, 1151, 1203, 1237, 1240, 1280, 1324, 1328, 1329, 1421, 1433, 1464, 1486, 1491, 1496, 1551, 1571, 1604, 1656, 1701, 1726, 1739, 1745, 1751, 1770, 1795, 1879, 1907, 1917, 1941, 1975, 2006; APL, RGL 1867–1918, sygn. A I 1867:137, A I 1873:163, A I 1874:84; APL, RGCh, sygn. 122, 172, 238, 277, 326.

RÉSUMÉ

Le présent article constitue une tentative de caractériser les fonctionnaires qui, dans les années 1867–1919, avaient la responsabilité de chefs de départements dans la région de Lublin.

Vers la fin de 1866, les autorités tsaristes décidèrent de procéder à une réforme de l'administration civile au Royaume de Pologne. Une des conséquences de cette réforme fut l'introduction de fonctionnaires russes dans l'administration à l'échelle départementale du gouvernement de Lublin. Par conséquent, nombre de fonctionnaires d'origines russes vinrent alors occuper des postes, en particulier ceux de chefs de départements, qui leur furent attribués jusqu'à leur suppression en 1918.

Notre étude porte sur un groupe comptant plusieurs dizaines de personnes dont l'auteur de l'article cherche à analyser le statut social, la confession, la formation, la situation de famille et l'évolution de la carrière professionnelle. Un fait significatif est que la plupart de ces personnes étaient issues du fin fond de l'empire russe, avaient fait plusieurs années de service militaire et disposaient d'une certaine expérience consécutive au fait qu'ils avaient déjà exercé diverses fonctions au sein de l'administration de l'Etat.

Dans ses recherches, l'auteur se base essentiellement sur des documents d'archives disponibles aux Archives Nationales de Lublin. Une partie importante de ce corpus est constitué de dossiers personnels des fonctionnaires.

Il convient de faire remarquer que l'image véhiculée par cette analyse, celle d'un groupe de fonctionnaires de l'administration générale du gouvernement de Lublin, peut être un reflet exact de l'image de l'administration départementale dans les autres gouvernements du Royaume de Pologne au cours de la période comprise entre l'insurrection de janvier et la première guerre mondiale.